

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.



Душан БЕРИЋ

Институт за историју
Сарајево

ОТОМАНСКО ЦАРСТВО И ЕВРОПСКА РЕВОЛУЦИЈА 1848—1849.

У оквиру размишљања о проблему Отоманско Царство и европска револуција 1848—1849. историчар се неминовно сучава са појавама и процесима који су чврсто уграђени у свеукупну структуру Царства, знатно одређујући његову позицију и улогу у међународној политици средином XIX столећа, у чијем је средишту доминирала револуција 1848—1849. године.

После овог сазнања следи суштинско и централно питање: који су то фактори (унутрашњи и спољни; социјални, економски, политички и етничко-конфесионални) који су утицали на политику Царства према револуцији 1848—1849. године. Тражење одговора на ово питање представља централну мисао расправе и основни мотив у сазнању о значају проучавања овог проблема.

Историја Турске око средине XIX столећа представљала је — после Једренског мира 1829, Гилханског хатишерифа 1839. и двадесетак трговачких уговора са европским државама — време када је окончана њена међународна изолација и када је отпочело њено велико отварање према Европи; то је, затим, било и време замашног продора европског капитализма и покушаја пресађивања европских правних институција, као и директног мешања европских сила у унутрашње прилике Турске; најзад, то је био период многих, готово сукцесивних народних покрета, завера, буна и устанака.¹

¹ Владимир Стојанчевић: *Историографски и методолошки проблеми у проучавању историје балканских народа у Турској половином XIX века*, Лесковачки зборник № XIV, Лесковац 1974, 133—144.

Сам покрет за примену танзиматског законодавства у политичкој и друштвеној пракси Царства садржавао је у себи дубоку и нерешиву противречност. Танзимат је, у ствари, у свести турских државника требало да измири непомирљиво: с једне стране, да модернизује Царство и обезбеди правну, политичку, економску и друштвену једнакост свих пред једним истим законом; с друге стране, да учврсти привилегије осталих верских заједница а да, уопштеније посматрано, одржи непромењеном укупност политичке структуре Царства. Историчар Бернард Луис (Lewis)², оцењујући ту ситуацију, пише: „Избор тренутка реформи и њихово сензационално представљање надахнути су жељом да се из тога извуку политичке бенефиције. Али била би велика заблуда закључити из овог да су Устав и претходне реформе били само дипломатски изговори који су имали намеру да обману странце, а да се при том не изведе ни најмања унутрашња промена. Реформатори и либералисти били су (сасвим је извесно) добри муслимани и османлије који су се посветили одбрани интегритета и суверенитета Царства од сваке угрожености”.

Тешкоће у претварању Танзимата из концепције у живу стварност Царства потицале су из страха од европске револуције 1848—1849. и њеног рефлекса на турској страни.

У суштини, основни циљ политике Танзимата, која је спроводена под непосредним надзором султана Абдул Мецида (1839—1861) био је учвршћење монархије. Упркос огураченом и половичном карактеру планираних реформи, њихово спровођење дошло је у сукоб с конзервативним снагама у Царству, предвођеним припадницима старотурске партије, чији се утицај увелико осећао у турској спољној политици 1848—1849. године.

Револуција је затекла Турску у стању потпуне истрошености и имобилизма на унутрашњем и спољнополитичком плану. Подељеност у Дивану тих година и сукоб личних и парцијалних интереса са општедржавним достигао је врхунац. У питањима спољне политике Царства доминирала су два дијаметрално различита правца: пацифистички утицај, с једне стране, и ратоборни, условљен деловањем старотурске партије, под вођством Абдул Азиса, султановог брата, с друге стране. Та подвојеност била је последица реаговања водећих снага у турској политици на властито трагање за решењима од којих је зависила позиција Царства у политици и целокупна његова будућа судбина.

За разлику од већег дела горњих класа Царства, које су се, усред ланца сељачких устанака у својој земљи и у време ве-

² У студији: Lewis Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford 1961.

лике социјалне револуције 1848—1849, заваравале да могу очувати стари систем, минимално га реформишући, у свести појединих функционера у турској влади, под утицајем непосредног искуства које је наметала револуција у Европи и унутрашња социјална побуна, све више се учвршћивало сазнање да је положај хришћанског народа под влашћу муслиманске власти крајње неодржив.³ То сазнање о нужности увођења сносљивијег поретка за хришћанско становништво, као услова стабилности Царства, постепено се усецало у политичку концепцију турске владе, а и поуке револуције 1848—1849. доприносиле су да она у томе устраје.

Почетком августа 1848, емисар пољске емиграције на Порти Леонар саопштавао је следеће: „Турска је наводно спремна на реформе и на прихватање француске републике”.⁴ Тешкоће с којима се суочавала реформна политика турске владе најјасније одражава исповест високог турског функционера, дата те године. Она дословно гласи:

„Ми добро знамо шта би требало чинити, да према раји будемо праведни. Али жеље раје и оне турског народа толико су супротне, да се не могу спојити. Турчин равнодушно подноси кад се неки део раје сам ослободи побуном или борбом. Он у томе види неку одређену судбину. Али он никада неће да трпи да његова влада ослободи рају и да је учини равноправном. Влади не преостаје ништа друго него да се ослони или на рају или на народ из кога је изабрана. Чему ћемо се приволети то нам наша историја исто као и наше душевне особине не даду ни за тренутак да се двоумимо. Раја нама никада неће бити поуздан ослонац. Ми то знамо, а познајемо и њене симпатије. Не преостаје нам ништа друго него да, уколико то можемо и уколико је то могуће, преправимо реформе, па да их поступно и неопажено спроведемо, како се наш народ (муслимански) противу њих не би бунео. Можда ће се у будућности — надао се он — моћи брже поступити кад једном наш народ буде упознао вредност тих реформи”.⁵

Тај сукоб непомирљивих стремљења и неусклађених интереса у Царству, за Танзимат или против њега, у турској политици 1848—1849. јасно је уочљив и присутан је у сваком његовом потезу.

³ Milorad Ekmečić: *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875—1878*, Međunarodni naučni skup povodom ustanaka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875—1878, tom I, Sarajevo 1977, 52—54.

⁴ У писму А. Нижану, према: *Korespondencija grofa Alberta Nugenta iz god. 1848* (priredio F. Hauptmann), Архивист, год. I, № 3. Београд 1951, 43.

⁵ Ову изјаву бележи Сигфрид Капер у делу: *По нашем Подунављу*, I део. Београд 1935, 107—108.

Педесете године XIX столећа биле су преломне у историји Турске. Утицај Велике Британије и Француске на султана, владу и турску политику у целини све је више растао, при чему је та политика добијала јасне форме зависности од поменутих сила. У спољнополитичкој оријентацији у односу на Русију, под утицајем тих и неких других чинилаца, све су више јачали непомирљивост, антагонизам и отворено непријатељство, а приступање Турске војном савезу са западним државама донело је ново заоштравање односа са Русијом.⁶ Та политика, чији су трагови 1848—1849. сасвим уочљиви, неколико година касније увући ће Турску у директан војни и политички сукоб, познат као кримски рат. Турска политика према револуцији, с једне стране, и према хришћанским еманципационим покретима у оквиру властитих граница тих година, с друге стране, саставни је део и политичке оријентације, чије ће се последице јасно испољити неколико година касније. То је, међутим, само једна страна истине. Друга се састоји у чињеници да је однос Турске према Русији тих година, ипак, био прожет реализмом, што је проистицало из реалне процене властитог положаја у односу на ову силу. Турска, у односу на Русију, није била саставни део уговорне структуре Свете алијансе, па тиме није била заштићена руским тумачењем алијансе, које је било извор трајне опасности за интегритет Турске. Реално процењивање те чињенице од стране Порте одлучиваће о њеној спољнополитичкој оријентацији 1848—1849. године. Турска опсесија Русијом, тих година изражена у страху од било каквог заоштравања односа с њом, имала је, поред политичког и војног, и економско обележје.

Од средине тридесетих година XIX столећа Турска је заузимала једно од првих места у трговачком промету Русије. Тако је у периоду 1841—1847. у спољнотрговачком промету Русија заузимала друго место, одмах иза Велике Британије. Од 1848. до 1853. године њена позиција осцилирала је између другог и трећег места. Изражено у процентима, извоз из Русије у Турску у периоду од 1830. до 1853. године износио је 7,1% целокупног извоза. Извоз Турске у Русију у овом периоду износио је, у просеку, 5,9% целокупног извоза.⁷

Преведене на политичке термине, руско-турске трговачке везе утицале су на обликовање спољнополитичке оријентације једне и друге државе, с тим што је Турска била у подређеном положају. Избегавање њене владе да до краја следи себи блиску и прихватљиву политику западних сила у односу на Русију, сра-

⁶ Hadži Murat Ibragimbešli, V. I. Šeremet: *Sovremennaja tureckaja istoriografija vostočnoj (Krimskoj vojni), Voprosi istorii* № 4, Moskva 1977, 45.

⁷ Marija Todorova: *O trgovih i političeskijh svjazah Rossii s Osmanskoj imperiej vo vtoruju četvert XIX veka*, Bulgarian Historical Review, № 1, Sofia 1978, 26—50.

чунату на заоштравање њеног односа према овој сили, последица је тога сазнања.

Позицију Турске у спољној политици ових година, поред наведених фактора, обликовала је и одређивала привредна и финансијска политика Енглеске и Француске. Према неким подацима, средином XIX столећа британска трговина са Турском већа је него њена трговина с Аустријом и Русијом заједно. Према подацима објављеним у лондонском листу *The Economist*, енглески извоз у турске области, укључујући Египат и Дунавске кнежевине, износио је:

Година	Износ
1840.	1 440 592 фунти стерлинга
1842.	2 068 842 "
1844.	3 271 333 "
1846.	2 707 571 "
1848.	3 626 241 "
1850.	3 762 480 ⁸ "

На тим чињеницама заснива се закључак да цела та трговина, која се брзо развија, зависи од поверења које се сме указати оној сили која влада мореузима и Цариградом. Према једном другом извору, трговачки биланс Велике Британије са Турском између 1831. и 1860. године изгледао је овако:

Енглески увоз робе у Турску Енглески извоз робе у Турску
(по вредности у фунтама)

1831.	888 684	1840.	1 387 416
1839.	1 430 324	1856.	3 202 558
1848.	3 116 365	1860.	5 505 492 ⁹
1860.	5 639 898		

Трговачки промет између Турске и Француске, према неким показатељима, изгледао је овако: године 1833. увоз робе из Француске у Турску износио је 16,730 000 фунти стерлинга, а 1856. повећао се на 91,860 000 фунти стерлинга. Извоз из Турске у Француску 1833. износио је само 874 000 фунти да би се 1856. године повећао чак на 131 546 258 фунти стерлинга.¹⁰ Оријентацију француске спољне политике у Источном питању, у смислу очувања Турске по сваку цену, поред политичких, диктирали су економски и трговачки интереси француске буржоазије на Леванту. Ти интереси одређивали су финансијску политику Француске у односу на Турску, чије су труле финансије санирале

⁸ Према: F. Engels: *O čemu se u stvari radi u Turskoj*, K. Marx — F. Engels, Dela, tom XXX, 12, 12.

⁹ В. Дентон М. А.: *Кристијани у Турској*, Нови Сад 1864, 89.

¹⁰ *Ibidem*, 89—90.

француске банке. Продужеци тих калкулација у француско-турским односима 1848—1849. присутни су, и они их добрим делом одређују. Француска спољна трговина на Леванту уочи револуције, услед наметљиве пенетрације Аустрије и Русије, осетно опада. Ту тенденцију потврђују подаци о поремећају између извоза и увоза у Турску, у смислу нагле стагнације извозне трговине. Увоз из Турске у Француску износио је тих година око 39 000 000 франака, а извоз у Турску свега 13 000 000.¹¹ За разлику од Француске, у привреди Турске средином XIX столећа све осетније јачају позиције Аустрије и та се појава 1849. године јасно уочава. У аустријском извозу у Турску тих година остварен је знатан профит, који је достигао цифру од 26 милиона франака, док је увоз из Турске износио 43 милиона франака.¹² Револуција 1848—1849. у Аустрији имала је многе реперкусије на развитак те трговине, смањивши јој обим за четири до пет пута.¹³ Негативан став Турске према револуцији у Аустрији имао је, поред политичке и друштвене, и економску и финансијску мотивацију. Иако је у позадини политичког вида тог односа, она као невидљивом руком утиче на став турске владе према догађајима у Подунављу тих година. У марту 1849. *La Pologne* је писала:

„Турска је од свих дијелова Европе земља с којим Аустрија обавља највише трговачких послова. Сама је Италија за Аустријанце од мањег значаја него ли Отоманско Царство. Од укупно 112 милиона фиорина (просечна цифра увоза Аустрије задњих година) четрнаест милиона су уписани као турског поријекла. Они из Италије не извозе свега тринаест милиона. У извозу у Турску она постиже чисти профит. Ово нам показује зашто Аустрија показује толико интереса за постизање интереса међу Славенима Турске, и да их инкорпорира ако може“.¹⁴

То преплитање аустријско-турских интереса, у коме су изукрштаност и супарништво средином XIX столећа, уз обострано сазнање да опасност потиче од Русије, били у позадини реалних интереса, истовремено је било и узрок и последица политичких рачуница два Царства, које је опсесија од словенске опасности све више зближавала. Ову узајамну условљеност и повезаност турске и аустријске политике 1848—1849. један државник објашњавао је следећим чињеницама:

¹¹ E. Lévassieur: *Histoire du commerce de la France*, том II, Paris 1911, 239.

¹² N. Jorga: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Bd. V, Gotha 1913, 438.

¹³ Danica Milić-Miljković: *Trgovina Srbije (1815—1839)*, Beograd 1959, 174.

¹⁴ *La Pologne* од 1. марта 1849. у чланку: *Les Slaves de Turquie et leur devoir*, цит. према: Milorad Ekmečić: *Spoljni faktor u procesu sazrijevanja balkanskih revolucija 1849—78. godine*, Jugoslovenski istorijski časopis, № 3, Beograd 1964, 33.

„И тако је словенско питање у Турској и Аустрији заплетено у клупче које се не да размотати. Зато Аустрија не може добро желити Словенима Турским, нити, опет, Турска може бити добро наклоњена Словенима аустријским. Аустрија може своје Словене само дотле одржати у стању подјармљености, докле и Турска одржи своје, и обратно“.¹⁵

Утицај европске револуције на прилике у пограничним областима Турске био је у Босни двојак: Порта је спровела извесне мере које су се односиле на јачање њене војне снаге, с једне стране, и с још већим подзрењем почела је да гледа на хришћанско становништво, с друге стране.¹⁶ Сазнање да је револуција још више подстакла еманципационе тежње и процесе међу хришћанима у Царству турска влада узимала је као довољан разлог за војне припреме, које су већ биле у току. Колико је турска политика 1848—1849. према револуцији деловала по сопственом импулсу а колико је, пак, била детерминисана чињеницом револуције и њеним рефлексом на турској страни — питање је које се намеће, али на које се, на садашњем степену истражености и изучености овог проблема, још увек не може дати свеобухватан и задовољавајући одговор.

Војне припреме, вршене у пролеће 1848. у Босни, у најистуренијој области Царства према западу, одражавају страховања Порте од револуције. У политичким круговима у Аустрији ове припреме су сматране озбиљном претњом њеним границама на југу, а није била искључена ни бојазан да су те припреме уперене против босанских хришћана. Та је претпоставка узимана за стварност и била је узрок да је Генерална команда у Загребу с пролећа те године извештавала Министарство рата у Бечу о својој одлуци да ревностно мотри на политичку ситуацију у Босни.¹⁷ Аустријске власти прецењивале су ову опасност, не схватајући да су турске војне припреме више последица слабости него снаге. Унеколико под утицајем ових упозорења, а и под притиском процена и вести које су у Беч стизале разним каналима, Министарство рата је дало своју интерпретацију догађаја у Босни. Према њој, догађаје су изазвали страни емисари, а немире су турска власт и домаће муслиманско племство узели као повод за репресалије над хришћанима. Те поступке Аустрија је оцењивала као демонстрацију непријатељства Тур-

¹⁵ Растислав Андрејевић Фадјејев: *Расправа о питању источном и словенском*, Београд 1870, 22.

¹⁶ Владимир Стојанчевић: *Јужнословенски народи у Османском Царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године*, Београд 1971, 257.

¹⁷ Државни архив Беч (*Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien*, Даља кратица: ДАБ), Ст. к. VIII — Türkei, K-29, Дворско ратно веће — Министарству иностраних послова, Беч, 5. IV 1848. г.

ске према њој.¹⁸ Аустрија је захтевала да турска влада одговори колико су догађаји у Босни резултат политичких потеза владе, а колико су последица *самосталног* деловања босанског везира¹⁹, Али-паша, турски министар спољних послова, правдао је војне припреме тиме

„Што су немири у Хрватској и Славонији имали одјека у провинцији Босни; да су у њој протуране и ширене брошуре са бугорничким садржајем, којим је сврха да побуне становништво против Порте како би са Хрватима и Маџарима решили заједничку ствар — успостављање старих граница”.²⁰

Ту политику превентивне агресије према свим облицима спољних утицаја, условљену револуцијом, турска влада тих година доживљавала је као једну алтернативу опасности којој је Царство било изложено, а неспособност да убрза реформе (због отпора муслиманске аристократије), чинила је турску политику све контрадикторнијом. Тако је, на пример, везирско веће у Травнику, с обзиром на деликатно стање светске политике”, усвојило 7. јула 1848. резолуцију која се састоји од три тачке. У њој се наређује обављање ратних припрема и прецизиране су све појединости те активности.²¹

Да би се осујетила свака опасност која би довела у питање безбедност турске власти и интегритет Царства у Босну је требало да дође регуларна војска да спроведе реформе, одстрани насиља и да буде „одбрана од нерета споља и изнутра”. У те планове улазила је и Херцеговина и они су диктирали инструкцију херцеговачком везиру Али-паши, да до остварења тога плана сачува ред у својој области.²² Стрaховања Порте да „у моменту општег узбуђења, када могу изненада у сваком делу Европе настати неочекивани заплети” узимана су као снажан аргумент који је војним припремама давао рационалнији и стварнији смисао. Чињеница да у пограничним областима према Аустрији, живи хришћанско становништво и страх од устан-

¹⁸ ДАБ, *Дворско ратно веће — Министарству иностраних послова*, Беч, 31. III 1848. г.

¹⁹ ДАБ, *нав. дело*, Министарство иностраних послова интернунцију Штирмеру у Цариград, Беч, 4. IV 1848. г.
Штирмеру у Цариград, Беч, 4. IV 1848. г.

²⁰ ДАБ, *нав. дело*, Штирмер у одговору Министарству иностраних послова у Беч, Constantinopel, 19. IV 1848. г.

²¹ *Popis sarajevskih zanatljia iz god. 1848.* priopćio Riza Muderezović. *Glasnik Zemaljskog muzeja iz BiH*, God. XLI, sv. 2, Sarajevo 1929, 5—8.

²² *Başbakanlık arşivi Istanbul — İrade Hariciye*, № 2621; cit. према: Galib Şljivo: *Omer-paşa Latas u Bosni i Hercegovini 1850—1852*, Sarajevo 1977, 27.

ка у тим областима²³ агресије према стварним и имагинарним противницима Турске.

У исто време 1848. и у Албанији су вршене војне припреме, како би се нападом на Црну Гору спречила српско-црногорска војна интервенција у Босни и у Херцеговини, која је, према неким наговештајима, била планирана ради стварања *in Regno Slavo* (једног словенског царства).²⁴

Немири у Западној Бугарској и у српском делу Понишавља, са средиштем у Нишу, који су избили 1849. године, још 1848. на Порти су са зебњом били очекивани.²⁵ У пролеће те године, Диван је наименовао Омер-пашу Латаса за команданта армијског корпуса од 10 000 људи, који је требало да умири покрет у Босни и Бугарској²⁶.

Заплашена револуцијом, с једне, и Русијом, с друге стране, турска влада није сагледала свеукупност унутрашњих узрока који су довели до устанка и убрзали његово избијање. Тиме је починила велику грешку, које ће доцније постати свесна и скупо је платити. Упозорења о спремности Порте да се свакој побуни 1848—1849. војнички супротстави стизала су са различитих страна. Према једном од њих, немири хришћанског становништва у Босни били су повод да турска влада из Албаније и Румелије упути трупе у Босну у намери да их сузбије²⁷. Под притиском ових унутрашњих догађаја и услед страха да револуција не утиче на њих у смислу даљег ширења, турска влада је 1848—1849. деловала у два различита правца. Заплашена опасошћу руске интервенције, она је тражила заштиту од Француске и Енглеске, а на унутрашњем плану деловала је у правцу ублажавања свога става према хришћанским поданицима, ширећи при том илузију о наводној спремности на све уступке које је хришћанска побуна тражила²⁸. Политику турске владе према еманципационим покретима тих година издашно је подржавала Француска, иако је међу хришћанима у Царству систематски мистификовала мотиве своје политике према Турској и побу-

²³ Граф Стирмер кнезу Метерниху, Писмо № 8, Konstantinopel, 28. фебруар 1849. у књизи грабе: *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa (1850—1852), Isprave iz bečkih drž. arhiva*. Сабрао Фердо Шишић, Суботица 1938, 32—34.

²⁴ *Historijski arhiv Zadar* (даље: HAZ), *Akta Präsidialia*, Conv. Politische Notizen X/2, № 1499, од 16. IV 1848. Према извештају Баларина из Задра, № 35 од 6. јуна 1848. године.

²⁵ Лимперани — Министарству спољних послова у Париз, Београд 11. марта 1848. Према: Milorad Екмеђић: *Marginalije o srpsko-bugarskim vezama 1844—1851*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, god. XVI, Sarajevo 1965, 122.

²⁶ *Ibidem*, 122.

²⁷ Ф. Мајерхофер — К. Фикелмону о стању у Србији и Босни, Писмо № 61, Београд 5. априла 1848. у књизи грабе: *A Magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története*, у редакцији др Thim-a József-a, том II, Budapest 1930, 81—82.

²⁸ М. Екмеђић: *Marginalije o srpsko-bugarskim vezama ...*, 122.

нама, трудећи се да се код њих представи као носилац идеје о њиховом ослобођењу. Њен посланик у Цариграду послао је инструкције француским конзулима у Букурешту, Јашију, Београду, Трапезунту и Ерзеруму да је на подручју на коме они заступају француске интересе немогућно толерисати дизање било какве заставе осим заставе Турског Царства. „Под овом заставом — стајало је у поменутој инструкцији — треба да се уједине сви поданици Султана и под њом Француска им гарантује побољшање и прогрес. Свугде где видите тенденцију у овом смислу подржавајте је као што ћете се борити против супротних тенденција”.²⁹

Делимична условљеност, усмереност и одређеност турске спољне политике француским утицајем на њу 1848—1849. године изузетно је наглашена и присутна. Иако је избегавала да прва призна међународну легитимност нове француске републике 1848. године, делимично из страха да то учини прва, а још више због екстремно неповољног става према европској револуцији, чији је политички израз управо била та Република, турска влада је, под притиском различитих фактора и под утицајем Адама Чарториског³⁰ била прва која је то учинила. Колико је турска влада имала неодређено, нестабилно и контрадикторно држање према револуцији у Аустрији, прилазећи јој са примесом прагматизма, потврђују њене симпатије које је тих година испољавала према Мађарима. Оне су, међутим, имале снажан коректив у чињеници да је Порта, из политичких обзира према Аустрији, и још више због страха од Русије, ту благоданост према Мађарима званично прикривала, чешће примењујући конспиративне облике сарадње с њима. Сасвим је извесно да је она највише волела да до револуције никада није дошло. Али, кад је она већ постала саставни део стварности, турска влада је сада страховала од две опасности које је та револуција собом носила: од руске интервенције у Угарској, и, још више, од словенске Аустрије, тј. од перспективе јачања словенског чиниоца у њој. Алтернативу тим двома могућностима турска влада је видела у успостављању германско-мађарске равнотеже, из које би проистекао дуализам, што је утицало на слабљење словенског фактора у монархији и руског у интернационалној политици. То јасно открива мотиве турске владе у њеној политици према Мађарима³¹, с једне стране, и према Србима, односно Русима, с друге стране.

Та подвојеност према револуцији у турској политици последица је чињенице да она није увек била доктринарно крута, него су политичку ортодоксију, када су у питању били реални

²⁹ *Ibidem*, 125.

³⁰ *Zapiski Mihaila Cajkovskog (Muhamed Sadikpaši)*, Russkaja starina, № 8, 1898, 455—456.

³¹ Драг. М. Павловић: *Србија и српски покрет у Јужној Угарској* 1848. и 1849, СКА, Пос. издања, књ. XXI (6), Београд 1904, 41—42.

интереси, лако смењивали дипломатски компромиси. Став Порте према мађарској револуцији и питању емиграната као последице слома те револуције, а с њом и турских илузија о могућности њеног коришћења као фактора у потајном разрачунавању са Русијом и Словенима које је држала под својом влашћу, последица је поменуте политичке праксе и паралелизма између круте и доктринарне усмерености и девизе да су у политици сва средства оправдана.

Турска политика према Мађарима 1848—1849. садржана је у следећој оцени:

„Турци су у почетку показали јак интерес за побуну у Мађарској. Од младих који су видели и упознали Европу сазнали су да су Мађари, упркос томе што су хришћани, робаци Турцима по својој пореклу. Османска влада је хтела, и са гледишта осећања и са становишта својих интереса, да призна суверенитет Мађарске а не да види Мађарску под аустријском управом”.³²

Тај мотив чврсто је уткан у политику турске владе према српском народном покрету у Јужној Угарској и, према улози Кнежевине Србије у њој, одређује правац деловања те политике. Званично, Порта је током 1848—1849. вршила притисак на Србију захтевајући обустављање њене помоћи угарским Србима и враћање србијанских добровољаца, иако се незванично, строго конспиративним каналима паралелно одвијала и једна друга активност појединих званичних турских лица, која је, у ствари, званично прокламовани курс турске владе вешто изигравала, свodeћи га на крајњу двосмисленост и противречност. Жртва овог паралелизма у турској политици био је командант београдске тврђаве, Кибризли Мехмед-паша. Та је политика својим поступцима одржавала двоумљење и осцилирала између прихватања и одбијања.

Уколико су, с једне стране, у Цариграду настојали да буду попустљиви, или су бар смишљено стварали такав утисак у тежњи да осујете директније притиске, утолико су, опет, у Београду хтели да буду енергични, доводећи у тешку ситуацију Кибризли-Мехмед-пашу.

Све док се у Аустрији из основа није променио однос снага и ток догађаја, и Русија и Турска, свака из својих разлога, заступале су према Србији и њеној улози у српском покрету 1848—1849. колебљиву, неодређену и, у основи, загонетну политику. Преокрет у Аустрији, после катастрофе мађарске војске у бици код Вилагоша, 13. августа 1849. године, обележен нарушавањем политичке и војне равнотеже између начела револуције и легитимизма у корист последњег, допринео је кристали-

32

³² Enver Ziya Karal: *Osmanlı tarihi*, V cilt. Poglavlje: Macar Mültecileri problemi, Ankara 1947, 218—219.

зовању турске политике према Србији у смислу појачаног притиска на њу да се енергично дистанцира од сваке даље акције у Јужној Угарској.

Обзири према Аустрији, делимично условљени интересима турске владе, а делимично због страха од ове силе, утицали су на став Порте према револуцији у Аустрији. Одлука српске владе о повлачењу добровољаца из Аустрије последица је комбинаваног аустријско-турског притиска на њу. Политику турске владе према револуцији објашњава и илуструје, између осталих, и њено држање према плановима о преустројству Балкана и дела Средњег Подунавља, који су, у таласима револуције 1848—1849, заузимали одређено место и имали некакву улогу. Они су својим смислом унели битну новину у политику Турске и Аустрије — инаугурисали су питање опасности од Словена, од које су обе силе отворено заирале. Постоје наговештаји да је српска влада³³ и вођство српске револуције у Јужној Угарској 1848³⁴, део хрватских илираца, као и Томазо, заступали 1848—1849. идеју да се јужнословенско питање мора решити тако што ће, уз подршку дипломатије Друге француске републике, Турска дати потпуну аутономију јужнословенским народима у свом Царству, груписати их око Србије (Босна и Бугарска добиле би српске вицегубернере, па би се јужнословенски делови Хабзбуршког Царства могли везати за ту целину.³⁵

Друга страна овог проблема састоји се у тражењу одговора на питање какав је став према овим плановима имала турска влада, под оправданом претпоставком да је с њима била упозната? Варљива процена да је опстанак Аустрије револуцијом доведен у питање утицала је на неке политичке кругове у њој да рачунају с једном комбинацијом, која је ревносније теоријски расправљана и заговарана него што је практично покретана.

Она се огледала у следећем плану: да се Војводина издвоји из Аустрије и присаједини Србији под турским суверенитетом.

Овај план, упркос малим изгледима на успех, озбиљно је третиран на Порти. Командант Београда Кибризли Мехмед-паша, још у августу 1848. причао је у Цариграду да је њему долазила депутација прекосавских Срба да моли да се присаједине Турској, тј. Србији. Ова иницијатива, у нешто измењеном виду, учињена је са српске стране у октобру исте године, али је турска влада избегла да активно узме у заштиту угарске Србе све док се не реши судбина Аустрије.³⁶ Ти обзири турске владе дик-

³³ Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, deo treći, Beograd 1972, 235.

³⁴ Јован Милићевић: *О Босни 1848. године*, Историјски гласник, № 1, Београд 1973.

³⁵ Milorad Ekmečić: *Rezultati jugoslovenske istoriografije o istočnom pitanju*, Jugoslovenski istorijski časopis, 1—2, Beograd 1977, 67.

³⁶ Драр. М. Павловић: дело 87.

тирала су и одређивали природу њеног односа према револуцији у Подунављу и српској политици према њој. Кибризли Мехмед-паша прихватио је идеју о конфедерацији Јужних Словена, и то под „берлом султана потомка Бајазита и Мурата који су имали жене српске кнегиње и које су у династију отоманску унеле словенску крв“. Од патријарха Рајачића донета је молба са хиљадама потписа којим се тражило да се Војводина присаједини кнежевини Србији „под берлом султана Абдул Мецида хана“. Ову акцију разумели су Словени над Савом и Турци, али не и Пољаци. Аустријски Словени, одгурнути због овог од Пољака, приграбили су Аустрију, а београдског пашу, као што је речено, опозвала је Порта на притисак Аустрије.³⁷

Са овим и другим плановима била је ујוזната пољска емиграција и њен утицај на њихово духовно обликовање јасно се уочава. Посредством те емиграције турска влада је била скоро редовно извештавана о тим плановима, с крајњим циљем да за њих буде придобијена. Према једном извештају, у Цариград је 1848. године тајно дошао гроф Алберт Нижан (Nugent) с препорученим писмом од Франтишека (Фрање) Заха. Та мисија извршена је са знањем и упутством бана Јелачића, који је морао да претпостави могућност распада Аустрије.

„Гроф Нижан рекао ми је — пише Чајковски — да је дошао да би нас повезао у нашу акцију (савезничкој) са Србима, Хрватима и другим Словенима у њиховој борби с Немцима и Маџарима, и обезбедно нашем општем делу помоћ од стране турских власти и самога султана, а такође и Француске, где је у то време била проглашена република“.³⁸

Чајковски је потом одмах ступио у везу са турским званичним лицима. Штавише, Решид-паша је изразио разумевање за тај план.³⁹ Понесен овим плановима, по договору са пољским агентом Звјерсковским, београдски паша упутио је Будзинског у Сремске Карловце, а Врановског у Загреб „у својству обавештајца“.⁴⁰ У исто време турска влада је конспиративним путем саветовала Маџарима да се не мире са Србима, иако је јавно другачије тумачила своју политику и представљала је као неутралну.⁴¹

Турску политику према револуцији у Влашкој и Молдавији 1848—1849. карактерише подвојеност између одговорних личности у турској влади, колебљивост и подређеност спољним утицајима, пре свега руском утицају. Оцењујући догађаје у

³⁷ Љубомир Дурковић-Јакшић: *Сарадња Југословена и Пољака у Паризу 1848—1849. године*, Историјски часопис, XIX, Београд 1972, 208—209.

³⁸ *Zapiski Mihaila Čajkovskog*..., 451—452.

³⁹ *Ibidem*, 452.

⁴⁰ *Ibidem*, 455.

⁴¹ Драг. М. Павловић, *нав. дело*, 164.

Влашкој 1848. и позицију Турске у њима, Илија Гарашанин је истицао:

„Мени се не допада што Турцима овако работа у Влашкој иде. Требало је не почињати оно што ће на протестацију руску попушћати. Она (Турска) добро је знала да Русија неће одобрити движенија влашка, па да је предострожнија била у својим расположењима. Код Турске, чини ми се, иду послови без сваког предрачуна.“⁴²

Нешто раније, оцењујући турску политику према догађајима у Влашкој, Гарашанин је писао:

„По известијама цариградским Исмаил-паша и Емин-ефендија као да су већ позвати натраг због тога што су одступили од својих наставленија и сувише одобравали дјествија слободњака влашки. Како ово стоји, ви ћете бое знати, но да Русија веома негодудје поступке ти' комесара (турских) па показудје провести циљ г. Титова које овај код Порте чини...“⁴³

Иако је Турска протестовала против уласка руске војске у румунске кнежевине, она је под руским притиском тамо послала Сулејман-пашу, са 8.000 турских војника. Последица те интервенције била је турска окупација Бурџева, које је заузето 18. јула 1848. године.

Руски канцелар Nesselrode објавио је потом да ће руска војска, заједно са турском војском, имати да поврати ред у румунским кнежевинама „који су пореметили неки људи плагијатом европских демократских и социјалних начела“.⁴⁴

Деловање турске владе у вези са овим питањем, детерминисано руским утицајем, одредило је њену улогу у догађајима од 13. септембра 1848, када је турска војска ушла у Букурешт. Из ове интервенције уследиле су персоналне промене у Влашкој. Кнежевско намесништво заменио је Кајмакам Кантакузен, кога је Porta и званично прихватила.⁴⁵ Та руско-турска казнена експедиција, усмерена против последица утицаја европске револуције на прилике у кнежевинама, означила је крај румунске утопије о независности. Овакав смер турске политике према револуцији у Влашкој, између зазирања од руске претње и амбиција за независном улогом у догађајима, потврђује да је Гарашанинова процена те политике, из августа 1848, била реалистична и тачна. Непосредно после расплета догађаја у Влашкој,

⁴² У писму Авраму Петронијевићу, № 214, Крагујевац 23. август 1848; *Преписка Илије Гарашанина I 1839—1849*, Београд 1950, 273.

⁴³ У писму Ст. Симићу у Букурешт, № 216, Крагујевац, 27. август 1848, *Преписка...*, I, 282.

⁴⁴ Владан Борбевић: *Европа и Румунија*, Београд 1911, 103.

⁴⁵ *Ibidem*, 104.

16. септембра те године, он је писао: „Збиља, ми из Цариграда знамо да ће Порта веома Русима попустит... Нема ништа од одбране Влашке (револуције): то су само речи и бунцања по сокацима букурешким”.⁴⁶

Турска влада је искористила последице заједничке интервенције са Русијом против револуције у кнежевинама. Она је послала у Петроград Фуад-ефендију, начелника Дивана, да би испитао праве мотиве руског ангажовања у кнежевинама и да би наслутио следеће потезе руске дипломатије и армије, тј. до којих ће се граница пружати руска окупација, за коју су Руси тврдили да је привременог карактера. Реална граница споразумевања између Турске и Русије у погледу кнежевина фиксирана је заједничком конвенцијом, склопљеном у Петрограду. Њен дубљи смисао концентрисан је у решености султана и руског императора да заједнички бране Влашку и Молдавију од „револуционарних принципа и анархистичких покрета”. Све док потпуно не буду избрисани трагови револуционарних покрета који су уздрмали обе кнежевине, Турци и Руси ће, према конвенцији, у њима држати између 25 000 — 30 000 војника.⁴⁷ Континuitет овакве оријентације у турској политици, која је изграђивана и обликована у потајној опозицији према Русији, званично је потврђен уговором између Турске и Русије у Балта Лиману, 1. маја 1849. године.

Политику турске владе на плану социјалних и политичких реформи у Царству јасно илуструје њен одговор на ноту француске владе, упућен Порти 6. јануара 1849. Њен смисао је у захтеву да се изведу неке реформе, у чијем оквиру има места и за Босну и за Бугарску. Одговор турске владе, међутим, био је категорички негативан⁴⁸, и она је 1849. године још увек била склонија да ствари пре решава силом него реформом, иако се у њеном држању тих година запажа изванредан заокрет, из кога ће нешто касније произаћи тражење практичних решења за отклањање узрока социјалне побуне. У настојању да избегну једнострану политичка опредељења између супротстављених страна — Турске и њених хришћанских народа — и да би обе стране држале на својој страни, западне силе, пре свега републиканска Француска, предлагале су турској влади да изврши социјалне и политичке реформе у Царству, а нарочито у Босни и Бугарској — двема најнеуралгичнијим тачкама Царства.

Ужи смисао ових пројеката изражавао се у сугестији Порти, датој 1848—1849. да Бугарској да одређену самоуправу по српском обрасцу, на чијем би се челу налазио гувернер (паша) хришћанин. Званична турска лица, не видећи иза тих предлога властиту шансу и интерес Француске да Турску сачува од ње

⁴⁶ У писму Ст. Симићу у Букурешт, № 225, *Препуска...*, I, 300.

⁴⁷ E. Z. Karal: *Osmanlı tarihi*, V, 220.

⁴⁸ M. Ekmečić: *Marginalije o srpsko-bugarским vezama...*, 132.

саме и последица промашаја њене политике, ове су предлоге примила са чудном, али нимало наивном, мешавином прихватања и одбијања. Страх од чињенице да би тиме настао опасан преседан⁴⁹ који би створио серију сукцесивних компромиса те врсте, партиципирао је одлуци турске владе да такве идеје прихвата само као теоријске могућности, и то искључиво у случају крајње потребе. Постоје наговештаји да је турски државни функционер Kallimachi у пролеће 1849. изјављивао о томе како „Порта жели стопити (*fuser*) све народности и мора да буде (од западних држава — Д. Б.) подупрта”⁵⁰ у свом настојању.

Догађаји 1848—1849, са својим рефлексом на турској страни, све су више откривали рањиве тачке у систему Царства. Турска политика тих година била је, у ствари, пасивна, посматрачка и без иницијативе — политика у којој је биланс деловања посматран не кроз број и значај постигнутих циљева, већ кроз прорачуне колико је избегнуто грешака и неуспеха.

О томе колико је она била угрожена изнутра сведочи податак да су припреме у пограничној области према Аустрији вршене, поред поменутих разлога, и под притиском сумње у домаће муслиманско становништво, у чију се борбену спремност сумњало.⁵¹ Мотиве којима се турска влада руководила вршећи војне припреме најјасније је објаснио Али-паша, турски министар спољних послова: „Наоружање које се проводи — уверавао је он — усмерено је против сваког и никог. Наша политика ограничава се на следеће: не повредити права других, али не допустити да се наша повређују”.⁵² У сенци тога уверавања, или заваривања, Тахир-паша је у Босни и даље неометано вршио војне припреме, чак делимично и независно од инструкција турске владе, које је ова касније прихватила и својски правдала. Страх те владе, и турске власти у целини, од делотворног утицаја револуције на њене хришћанске поданике у Босни и Херцеговини, према њеним проценама, у пролеће 1849. предодредио је карактер и обим њених припрема. Помињана је цифра од приближно 10 000 наоружаних људи⁵³, али тај број, према процени аустријских власти у Далмацији, био је недовољан за напад на Далмацију и Хрватску. Ове претпоставке потврђују вест према којој су у Босни обављане припреме ради „напада на Словене”.⁵⁴

⁴⁹ Ulomci Dnevnika Andrije Torquata Brlića — Drugi ulomak: A. T. Brlić kao banov emisar u Parizu, III. Iz Arhiva obitelji Brlić, Zagreb 1935, 76—77.

⁵⁰ *Ibidem*, 77.

⁵¹ Feldmaršaleajtnant Rajhe — ministru inostranih poslova u Be, pismo № 10, Zara, am 30. März 1849: *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa (1850—1852)*, 35—36.

⁵² Graf Stirmer knezu F. Wvarcenbergu, Pismo № 11, Constantinopel, 4. april 1849; *Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa*, 37—38.

⁵³ HAZ, *Prezidijalni spisi*, Izveštaj Namesništva upućen ministru Stadionu, Zadar 18. april 1849. god.

⁵⁴ Гласник далматинско-српски № 3, Задар 1849.

Свесна ограничености својих могућности да делотворније утиче на догађаје које није желела, турска спољна политика 1848—1849. била је паралисана утицајем спољног фактора и, у немоћи да активније делује, она је све више показивала склоност ка шпекулисању са заданим могућностима и супротностима између великих сила. Лавирање између њих и инсистирање на њиховим неспоразумима да би из тога извучила одређене политичке добитке, израз је немоћи Турске да у политици игра конструктивнију и успешнију улогу.

Делујућн између опредељења за Француску и Енглеску, с једне стране, и страха од заоштравања става према Русији, с друге стране, политика турске владе у суштини је била противречна и неконструктивна. Ту хамлетовску дилему турске владе и њене политике 1848—1849. један државник изразио је следећим речима:

„Она (Турска) би сирота хтела да се покаже како је наклона слободи и слободним идејама, па и таквим дворовима, а кад помотри себе и своју грађу од које је састављена, она се жели ослободити и слободе и свега ђаволства од новог света, па радо Русе гледа и слуша”.⁵⁵

Јасна опредељења турске владе у мађарско-српском политичком и војном разрачунавању у Јужној Угарској 1848—1849. на страни Мађара трајала су све до пораза револуције, а и касније. Епилог тој политици и њен логичан израз била је наклоност Порте према мађарским емигрантима. Немајући ни за тренутак илузије о турској политици у вези са многим питањима о којима је било речи, Гарашанин је, у пролеће 1849. године, писао:

„Ми смо свагдар примећавали да Турци са својим робацима Мађарима много симпатизирају. Ово, истина, није се код дипломатије њене (турске) приметило, али код овдашњег Паше сасвим се већ обелодани”.⁵⁶

Мађарофилску оријентацију Кибризли Мехмед-паше у Београду потврђује податак да се он тајно састао са Булом Андрашијем,⁵⁷ изражавајући тајне симпатије према мађарској влади. Штавише, уверавао га је да су том наклоношћу прожети и други турски функционери, али да она, због неповољних међународних околности, не може еволуирати у отворен и званичан политички курс.

⁵⁵ Илија Гарашанин у писму С. П. Книћанину, № 298, Београд, 29. април 1848, *Преписка Илије Гарашанина I*, 389.

⁵⁶ *Ibidem*, 389—390.

⁵⁷ Документ о овом састанку објавио је dr. Thim József у поменутој збирци грађе, том I, Budapest 1940, 787.

Тежњу турске владе да контролише догађаје и да буде у току политичких прегруписавања, да би у њима заузела што повољније место и да би извукла политички профит, илуструје једна оцена, чији је смисао у следећем:

„По свој прилици Порта види да је сваки у своје коло сад хоће да прими, па се она сваком обећава, али ни са ким тврдо не везује, нити се везати усуђује. Једним словом, Турска не би морала ништа добити, а рада је оно задржати што има, па у тој жељи игра једну ролу да свима угоди, како би код свакога, а особито код оних који јачи остану, била препоручена”.⁵⁸

Неодређеност турске владе и двосмислени поступци у вези са многим питањима и догађајима које је европска револуција изазвала или заоштрила њихову актуелност, као и пракса да се у политици према великим силама користи њиховим супарништвом, одређивали су карактер и правце деловања њене политике. Ту праксу докрајчила је руска интервенција у Мађарској 13. августа 1849. године.⁵⁹

Шестог септембра исте године руски цар Никола I захтевао је од турске владе екстрадицију четири пољска генерала. Аустрија је следила пример и захтевала екстрадицију 4 000 Мађара. Ти су захтеви за Турску били озбиљан изазов и наметнута прилика да она јасно интерпретира своје становиште према том захтеву, као и многим другим питањима која су чињеницом револуције дошла у средиште међународних односа 1848—1849. године. Одговор турске владе био је изричито неповољан и проузроковао је одлуку руског и аустријског амбасадора о прекиду дипломатских односа. Изгледало је да је поново отворено Источно питање. Турци су створили кризу својом уобичајеном вештином. Они су, на једној страни, затражили помоћ од Стратфорда Канинга и генерала Опика (Aurick) француског амбасадора. Резултати ове акције били су у складу са проценама и очекивањима турске владе.

На другој страни, тајно су апеловали на руског цара уз помоћ специјално упућеног изасланика Фауд-ефендије, одавно познатог руског миљеника. И у овом покушају имали су успеха. Фуад и Неселроде постигли су 16. октобра пријатељски споразум. Напуштена од Русије, Аустрија је морала да одустане од свог захтева.⁶⁰ Ова двострука игра турске владе, која је била у улози експонента западних сила у политици којом су желела

⁵⁸ Илија Гарашанин у писму С. П. Книћанину, № 298, Београд, 29. април, *Преписка...*, 389.

⁵⁹ J. Neustädter: *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848*, knj. I, Zagreb 1942, 189.

⁶⁰ A. Dž. P. Tejlor: *Borba za prevlast u Evropi 1848—1918*, Sarajevo 1968, 66; *Historija diplomacije*, I, u redakciji V. P. Potemkina, Zagreb 1951, 382—383.

да лише Русију могућности продирања на јужна мора, још више је допринела заоштравању односа између великих сила и јасно наговештавала контуре скорих сукоба, као и позицију и улогу Турске у овом разрачунавању.

*
* * *

Однос између Турског Царства и европске револуције 1848—1849. (и социјалне побуне на турској страни) представља историју опозиције између тежњи за очувањем једног царства, које је, према Марксу, било жива рана европског легитимизма, и захтева за његовим рушењем, што је револуцијом и њеним рефлексом на турској страни тих година још снажније актуализовано. Упркос томе, међутим, традиционални погледи, критеријуми и уверења Француске, Енглеске и Аустрије тих, као и ранијих година, представљали су у знатној мери основу и меродавни критеријум за све потезе њихове дипломатије и целокупне политике према Турској, с једне стране, и према еманципационим покретима на њеној страни, с друге стране. Због тога је идеја очувања Турске по сваку цену и 1848—1849. још увек имала истакнутије место у политици тих сила него идеје и планове о рушењу те државе. У таквим међународним околностима налази се одговор на многа питања везана не само за однос турска — европска револуција 1848—1849. него, још више, за целокупну проблематику Источног питања у смислу убрзавања или успоравања процеса његовог решавања.

Један, у основи, позитивнији и реалнији однос Турске према револуцији и ослободилачким покретима — њеном социјалном и политичком еквиваленту на турској страни 1848—1849 — није могао дозрети у свести водећих класа те државе. Та политика тих година показивала је два екстрема: захтев за сигурношћу и чврстим упориштем, што је неопходно за успешно деловање сваке политике, и мноштва појава и тенденција, које су тај захтев осујећивале, свводећи га на скуп добрих, али празних жеља. Револуција у Европи и стални устанци и немири у оквиру властитих граница заоштрили су и показали све слабости у систему Царства, чија политика средином XIX столећа, за разлику од ранијих столећа, није манифестовала снагу контролисања и усмеравања догађаја, тако значајну и неопходну за успех једне политике. Заплетеност Турске у политику превентивне агресије према револуцији, као спољној и социјалној побуни а и као унутрашњој претњи, показала је да снага не може бити довољна гаранција за очување једног превазиђеног концепта друштва и државе и да таква политика, у сукобу са захтевима за новим друштвом, уграђеним у еманципационе покрете у Царству у XIX столећу, не даје одговарајуће резултате.

**THE OTTOMAN EMPIRE AND EUROPEAN REVOLUTION
1848—1849.****S u m m a r y**

The relation between the Ottoman Empire and the European revolution 1848—1849. (and the social rebellions at the Turkish side during those years) is the history of opposition between two principles: intention for keeping Empire, which was, from one side, the vivid wound of European legitimism, according Marx, and from the other side, demand for its destruction which becomes stronger and more resolute by the fact of revolution and by its reflex at the Turkish side 1848—1849.

In spite of that, the traditional views, criterions and convictions of France and Austria, particularly of Great Britain, represent the base and competent criterion for all the gests of their diplomacy and the whole politics towards Turkey in those and previous years, from one side, and towards the movement of emancipation at the Turkish side, from the other side.

From these, and from the number of others reasons, the idea for keeping Turkey, at any rate, in 1848—1849. has still better importance in politics of these powers from the ideas and plans of destruction of that state. Such international circumstances content the answers to many questions bound not only for the Ottoman Empire — European revolution 1848—1849, but also still more for the whole problem of Eastern Question by the fact of hurrying or restituting the process of its solving.

One, basically more positive and realistic relation of Turkey towards the revolution and the liberation movements, to its social and political equality at the Turkish side 1848/49 couldn't ripe in the minds of ist statesmen and leader classes of that state.

The revolution in Europe and permanent rebellions and riots inside own boundaries, showed all weakness in the Empire system.

Entanglement of Turkey and capture of its leader classes and statesmen into politics of preventive aggression towards the revolution, as outside, and social rebellion of these years, as inside threat, showed unambiguously and roughly that the power could not be enough guaranty for keeping one bygone concept of society and state and that such a politics has no original and satisfied final issues.